

MÜƏLLİMİN ÖZÜNÜTƏHSİLİ

UOT 37.

Mahmudağa Sarıbala oğlu Qasimov

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Cəlilabad filialının müəllimi

CƏLİLƏBƏD ƏRAZİSİNDƏ İŞLƏNƏN BƏZİ DİALEKT SÖZLƏR

Махмудага Сарыбала оглы Гасымов

преподаватель Джалилабадского филиала Азербайджанского

Государственного Педагогического Университета

НЕКОТОРЫЕ ДИАЛЕКТНЫЕ СЛОВА, УПОТРЕБЛЯЕМЫЕ НА ТЕРРИТОРИИ ДЖАЛИЛАБАДА

Mahmudagha Sarybal Gasimov

Lecturer of Jalilabad branch of Azerbaijan State Pedagogical University

SOME DIALECTIC WORDS USED IN THE TERRITORY OF JALILABAD

Xülasə: Məqalədə Cəlilabad ərazisindəki dialekt sözlərdən danışılır. Bu ərazinin danışığ xüsusiyyətləri Azərbaycan dilinin dialekt və şivələrinin Şərqi qrupuna aid olduğu göstərilir. Sakinlərinin müxtəlif regionlardan gəldikləri bildirilir. Onların nitqlərində işlədilən bəzi sözlərin məna baxımından fərqli xüsusiyyətlərə malik olduğu açıqlanır. Bu mənada rayonun müxtəlif yaşayış yerlərində fərqli ləhcələrin olduğu, dilçilikdə maraqlı doğuran sözlərin işləndiyi diqqətə cəlb edir.

Açar sözlər: *dialekt, şivə, ləhcə, dilçilik, orfoqrafik, orfoepik, dialektologiya, çoxmənalılıq, sinonim, omonim, antonim, tədqiqat.*

Резюме: В статье говорится о диалектах в Джалилабаде. Разговорные особенности этой области показывают, что диалекты азербайджанского языка принадлежат к восточной группе. Отмечается, что жители приехали из разных регионов. Выявлено, что некоторые слова, используемые в их речах, имеют очень разные значения. В этом смысле интересно отметить, что в разных районах округа существуют разные диалекты и используются слова, представляющие интерес для лингвистов

Ключевые слова: *диалект, акцент, лингвистика, орфография, орфоэпия, диалектология, многозначность, синоним, омоним, антоним, исследование*

Summary: The article talks about dialects in Jalilabad. The conversational features of this area show that the dialects of the Azerbaijani language belong to the eastern group. It is noted that residents came from different regions. It was revealed that some words used in their speeches have very different meanings. In this sense, it is interesting to note that different dialects exist in different districts of the district and words that are of interest to linguists are used.

Key words: *dialect, accent, linguistics, spelling, orphoepic, dialectology, polysemy, synonym, homonym, antonym, reseach*

Cəlilabad rayonu ərazisinin danışığ xüsusiyyətləri Azərbaycan dilinin dialekt və şivələrinin Şərqi qrupuna aiddir. Bu ərazidə yaşayan sakinlər kök etibarilə müxtəlif regionlardan gəldiklərinə görə onların nitqində işlədilən bəzi sözlər daşdığı məna funksiyasına və orfoepik cəhətlərinə görə fərqli xüsusiyyətlərə malikdir.

Bu da rayonun müxtəlif ərazisində fərqli ləhcələrin yaranmasına səbəb olmuşdur. Bu mənada rayonumuzun şivəsində işlənən bəzi sözlərin dilçilik baxımından maraqlı olduğunu və Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğətinə düşmədiyini nəzərə alıb, onları toplayıb sistemli şəkildə verməyi məqsəduyğun bildik. Çünki bu material-

lar ədəbi dilimizin tarixini, onun dialektologiyasını öyrənmək baxımından çox zəruridir. Belə sözlərin tədricən arxaikləşib sıradan çıxmasına biganə qalmaq olmaz. Onları böyük səbr və təmkinlə öyrənilib Azərbaycan dilçiliyinin sərvətinə qovuşdurmaq lazımdır. Çünki xalqımızın müxtəlif regionlarda işlətdiyi söz və ifadələrin elin, obanın söz xəzinəsi, tükənməz qiymətə malik olan tarixi söz abidəsidir. Bu abidəni qoruyub yaşatmaq hər bir Azərbaycan ziyalısının müqəddəs borcudur. Belə etməsək, dilimizə və dilçiliyimizə rəngarənglik gətirən, onun çoxmənalılıq, sinonim, omonim və antonimlilik kimi çalarlarını zənginləşdirən qiymətli dil sərvətimiz itib-batar, gələcək nəsillər bu xəzinədən bixəbər olar. Bu məqsədlə tədqiq edib araşdırdığımız sözlərin dilçilik baxımından dəyərli olduğunu nəzərə alıb onları oxucu kütləsinə çatdırmağı məqsədmüvafiq saydıq.

alaquz//alağuz-araqarışdıran, hiyləgər
 alahidən//alaydan-təzədən, yenidən
 anqut//anqurt-yeməkdən doymaq bilməyən
 ağaran-süd məhsulları
 akqışmaq-tökülüşüb gəlmək
 aybə-bitki adı, ədviyyat xarakterli
 balaburt//balağurt-işi, yeməyi çeynə-tüpür etmək
 balınc-balış
 belənçi//belənçik-bu təhər, bu cür
 becə-hədəyə
 bəbək qalmaq-təccüblənmək
 buruntu-heyvan bağlamağın bir növü
 butxa//butxana-budaha, tapılan müəyyən şeyi göstərmək
 bicnə-çox hiyləgər
 bicənək-vaxtından qabaq doğulmuş heyvan və insan balası, bicək
 bicar-əkin-biçin yeri
 biçqa//biçqana-az, azca, bir az
 busağa-qapı ağzı
 biləng-yaba
 cuanəzən-cavan zənən, qadın
 cəməxuda-evin iç divarında şey yığmaq üçün qoyulan yer
 cəmək-döşənəcək, xalça, kilim, palaz və s.
 cıbi-kiçik, balaca adam, yer, şey
 cıncırın çıxarmayan-səsini çıxartmayan
 cızından çıxmaq-həddini aşmaq
 curunbul//curumbul-başdan ayağa islanmaq

cüvəllağı-avara gəzən
 çalağac-otu biçmək üçün qorunan yer, qoruq
 çalama-xırda, çala-çuxurlu yer
 çappanaq- kəsilmiş heyvan ətinin bir hissəsi
 çimçəşmək-iyrənmək
 çidar-atın, mal-qaranın otlaq sahədə hörüklənməsi
 çobalamaq-qorxuya düşmək, vahimələnmək
 çolaqqa-çökək
 çomur-palçıqlı, lıqqalı su
 dabırığı- ardca danışan, qeybət edən
 dabırçı-başqasının əleyhinə danışan
 daraqqun//darakqun-arıq, uzun adam
 daranqut-çəlimsiz, arıq, uzun adam
 dəməy//kan- canavar, tülkü, çaqqalın və s.
 dağ-dərədə qazdıqları yuva
 dəmdəmi-ağılsız, hərdəmxəyal, heyvərə
 dilənkə-meşədə ağacların kəsildiyi və kömür basdırıldığı yer
 dızdır-ara qarışdıran
 dığar-əsəbləndirib hövsələdən çıxarmaq
 dığdığana-hər sözü bəhanə edib yersiz danışan
 dıbrıçə-yanda gəzdirilən 5-6 yaşlı oğlan uşağı
 dirinkə-çalıb-oynamaq
 dolandoydaq-qarışmaq, uzaq qohum
 domalanmaq-büzüşüb qalmaq
 dişməmək-qulaq asmaq, sözə baxmaq, dərk etmək,
 dığal-dəcəl, iş pozan
 düyçə-top kimi yumurlanan xalça, kilim, palaz sapı, kələf
 dunuxmaq-fikirləşmək
 dırınqalet-köhnə nəqliyyat vasitəsi
 emil-fağır, sözəbaxan
 eyimə-heyvanın süd verməyə hazırlanması
 eynəm açıldı-könlüm, qəlbim açıldı
 əmraziyə çatmaq-böyümək
 ənhar-çox yekə
 əringəc/əringən-tənbəl
 əritdəmək//arıtamağ-təmizləmək
 əvdimək-təmizləmək, yığmaq
 əlyeri//əldamı-həyətdə yardımçı tikili
 əncin ev-taxta ev
 əkərəçi-əkin-biçinlə məşğul olan
 fel vermək-öyrətmək, qızışdırmaq
 fərməş-yorğan-döşəyin yığıldığı toxunma qab
 fıısı çıxmaq-pərt olmaq
 gava//gavar-bəlkə
 gəf vurmaq-boşboşuna danışmaq

genə- yenə
guruppadan-birdən yerə yıxılmaq
gurpəlləzi-bir başa yerə dəymək
girahdım//giraxdım-çarəsiz, tutulub qalmaq,
çətinliyə düşmək
gilmə (saç)-buruq (saç)
hozi-pinti, ədəb-ərkansız
hillikçi//hüllükçü-yalançı, hay-küyçü
xatircəm ol-arxayın ol
xəf-gizli, xəbərsiz
xocər-paxıl, başqasının işinə qarışan
xoşgüləş-güləruz
xoşəllənmə-yumşalma, sözə yatma
xınta-köhnə geyim əşyası
xılxana-çox bataq olan yer
iğval-bəxt, tale
işpişgə//işişkə-kibrit
iydəyən-qohum-əqrəba
kalo-qaya dibi çuxur yer
kaloluq//kaloluğ qaya dibinin qazılıb geniş-
ləndirilməsi
kona-diqqətsiz, laqeyd
kirkiz-xalça, kilim toxunanda ilmələri döyüb
bərkiyə alət
kılı-xain adam
kərə-dəfə mənasında
kərmə-təzək
ker//keran-dağ döşündə bitən və məhsul ver-
məyən güney sahə
keçalat-çayın ensiz yerindən keçilib gedilən
yer
kəş-bir ucu çaya birləşmiş uzun və dərin dəre
kəleyim-iki dağ arasında olan keçid, aşırım
kəniş vurmaq-insan və ya heyvanın bir yerdə
gəzişməsi
kolat//komat-ağacı və kol-kosları qırılıb tə-
mizlənməmiş ərazi
küçə-kənd, oba, məhəllə adı
kümə-kiçik ev
kürüştikən-kiçik kolluqları olan yer
konto-kobud, yekəpər
konaz-kobud şəxs
köçə-qoyun-quzu salınan yer
kütün-beli bükük, qozbel
küləferə-beçə və ya ferəliyi bilinən cüçə
küdravaz-dağıtma, yayma, uzaqlaşdırma
qaraçuxa-insanı xəta-baladan qoruyan ruh,
mələk
qazovuc-qaba yapışan xəmiri, yeməyi qaşı-
yan alət

qadaz-lovğa,zağar,özün dartan
qahmar//qəhmər-tərəfdar, müdafiə edən
qəcir-bərk, çoc xəsis adam
qəllac-əliaçıq
qəttəzə-təzə, yeni bir şey
qəlit-peçenye
qırnis//kırnis-xəsis adam
qılığa girmək-dili xoş sözlərlə işə salmaq
qoma-topa, bir yerə yığılmış, toplanmış şey
qomalaşmaq-birə yerə yığılmaq, toplaşmaq
qorapalan-aşsüzən
qoburnat-qubernator
quqqumuş//ququmuş-çox arıq
quləngəliş-ikimərtəbəli evin günçixanındakı
eyvan hissə
qulp qoymaq-araya söz atmaq
lata-ağacları qırılıb açıqlığa dönmüş, xırda
kol-kosu olan ərazi
ləpək//ləpəy-dağ-dərə və meşə ətəyində çay
sahilində yerləşən otlaq sahə
löl-hin, toyuq-cüçə, qaz, ördək və quş saxla-
nılan yer
lütüş-kasıb
lülük-qəhvədan,çaynik və samovarin su sü-
zən hissəsi
lüləpütə-boydan balaca, çəlimsiz adam
lum-lum/lüm-lüm-yemək təzi
lümürtə-xırda cüçə
lıpı-ağızda dişləri çox düşmüş adam
lımırt//lımırd-palçıq
lığəcər-sulu, bataqlıq yer
ləvərə-yekəqarın qoyun, adam
lənbə//ləmbə-tez kökələn,yatdığı yerdə dən-
ləyən sex cüçəsi
livə-yaltaq
malmatı-avam
marığa yatmaq-pusquda durmaq
mağmun//mağmın//məğmun-bacarıqsız
mahna-bəhanə, hiylə
mavrağlayıb//mavrağlaşıb-çox köhnəlib, əl-
dən düşüb
məkəcin-saçını gözləri üstə təkən pinti adam
mərdəşir//mərdəşür-ölü yuyan
mirət//miret-sahibsiz əşya
mirgə-pal-paltarı, xalı-xalçanı yalayıb yeyən,
deşən həşərat
mirgəyemiş-çəlimsiz, arıq adam
milə-gizlincə iş görən
miyəngəc-avara, ora-bura yersiz girən, soxu-
lan

mıdıǵ-balaca, hiyləgər, çoxbilmiş adam
 mındarçı-pinti, natəmiz, iyrenc
 mılxıd-yumruq
 mılxıdlamaq-dirsəkləmək, yumruqlamaq
 mılǵırdlamaq-yeməyi gözüne təpmək
 mınqıldamaq-öz-özünə yerində yavaşca da-
 nışmaq
 mıçıtmaq-həvəsləndirmək
 mıçırma-başqasının üstünə adamı qaldırma
 mıçırtma-xəyanətə sövq etmə
 mız qoymaq-işi pozmaq
 mızmızana- dodaqaltı danışan
 mızrığın sallamaq-qaşqabağını sallamaq, tök-
 mək
 müf-havayı
 mələngi/mələngü-pis sifət, kifir adam, bəd-
 heybət
 məhə-deşik açan dəmir alət
 mərə-toplaşılan, cəm olunan yer, yuva, mə-
 kan
 nava//nova-dağ, tərə arasında çökək, su du-
 ran yer
 nağar-ərp
 nəxnək-havayı əldə edilən şey
 nıǵır-kök, yekəqarın
 nınış//niniş-ağılsız, yersiz hərəkət edən
 nöş-niyə?, nə üçün?
 nıqqanmaq//nıqqanmağ-işi çətinliklə görən,
 yükü güclə aparın
 niniqıç//niniqıçı-sözlə adamı yandırır göy-
 nəltmək
 otxana-göstərilən şey, əşya
 otaşxana-samovarin köz, kömür tökülüb ya-
 nan hissəsi
 öcər-mal-qaranın otarıldığı sahə
 öcərrəmək-sözü dönə-dönə təkrarlamaq
 özdəmək-xəmiri yoğurmaq, adamı döymək,
 əzmək
 övkələmək-ovmaq, əlləmək
 öykəşdirmək//ökəşdirməy-əzmək,ovmaq
 öyün-o gün
 örü-mal-qaranın gecə vaxtı otarılması
 puçason//puçasoy-yaramaz, karagəlməz
 potuğ//potağ-camış balası
 potaboyun-yekəbaş
 poca//pocə-ləpəy sözünün sinonimi
 pölüşkümək-göyertinin istidən büzüşməsi,
 ölüşküməsi
 pələmə-bağ, bostan və tarlada qurulan çardağ
 pezi-yekəpər, kobud

peşkar-həyət, əkin sahəsi
 pillələmək-beynini doldurub havalandırmaq
 pinəkə-eyni işin hər gün təkrar görülməsi
 pırıq-arıq, çəlimsiz
 pırtıldamaq-dodaqaltı deyilmək
 pılxıs//pılxız-xain
 pısıq-boydan balaca
 pıtıǵ-kök, iri, yekə
 pəzgə-ağac və ya taxtanın əl-ayağa batan his-
 səsi
 rişxəli-ayıblı//ayıbçı
 rixtəm-bərk, möhkəm sıxmaq
 rəstə-quru soğanı dəstə bağlamaq
 salarxacı-çay yatağı boyu sel sularının tutdu-
 ğu ərazi
 sovutxamağ//sovutğamağ-darıxmaq, peşman-
 çılıq çəkmək
 soncu//soncumaq-acıqla deyilən otur, otur-
 maq
 sərinç- iki qulplu mis qab, sərnic
 səntirləmək-müvazinətini güclə saxlamaq
 səycə-küçək səhəng, su qabı
 selov-yağış sularının yaratdığı yarıq yer
 selapa-sel yuyan, sel aparın yer
 sim-sim-xəbərçi, xəbər aparıb-gətirən
 siv-dağın bir tinindən o biri tərəfə qalxan his-
 sə
 siyəzi-kisə
 suat//suvat-mal-qaranın çayda suvarılma yeri
 sualxana//suvalxana-kirəmit bişirilən yer,
 kürə
 süləngəc-sülənən, qarın gəzdiren
 şot//şotlar-əkin ərazisinin hissələrə bölünmə-
 si
 şoxa gəlmək//şoxa gətirmək- həvəsə gəlmək,
 həvəs yaratmaq
 şülə-şələlə formalı su axan yer
 şiltə-əski, köhnə parça
 tic//ticbin-formaca sivil, hündür yer
 tıslı-iyli-iyli, acı-acı danışan
 tızixmaq-aradan çıxmaq
 tızix-yüyür, qaç
 tıppırça//tıppırçə-kök,dolu bədənli
 timənmək-yaltaqlanmaq
 təhti basmağ-qoxutmaq, tələsdirmək
 təhtimək-tələsmək
 tiylə-ayır
 tiyləmək-ayırmaq
 tuşbalan-aşsüzən
 tütkeş//tütkeş-tüstü soran, aparın

uruğ-turuğ-kök, nəsil
utuxan-yenicə ot yeməyə başlayan buzov,
quzu
üskün-üstün, fərqli
vağan-dənli bitkilərin tam yetişməsi
vən-göyrüş ağacı
vızğırt-rədd ol, çəkil, qaç, uzaqlaş
yahalmaq-çaşmaq
yoqquş//yokquş-dağa doğru qalxan sərt yol
yelpic-sərinlik verən
yeltəkləmək-saç yolmaq
yellənquc-yüyürük
yegən-bacıoğlu
zomba-iri, yekə, böyük

Ədəbiyyat:

1. Şirəliyev M. Azərbaycan dialektologiyasının əsasları.. Bakı: Şərq-Qərb, 2008.
2. Azərbaycan dilinin dialektoloji lüğəti. Bakı: Şərq-Qərb, 2007.
3. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti, IV cilddə, Bakı: Elm, 1983.
4. Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti. Bakı: Şərq-Qərb, 2013.
5. Qasımov M.S. Cəlilabadın tarixi, etnonim və toponimləri. Bakı: Elm və Təhsil, 2016.

Məqalənin elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, burada rayonun müxtəlif ərazisində işlənən bəzi dialekt sözlərin toplanılıb ilk dəfə əlifba sırası ilə sistemli şəkildə verilməsidir.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, rayonun ümumtəhsil məktəblərində dilimizin tədrisi prosesində bu sözlərdən dialekt və şivələrin öyrənilməsində səmərəli şəkildə istifadə edilməsi, şagird və tələbələrin lüğət ehtiyatının zənginləşməsinə təsir göstərməsi və müxtəlif dialekt və şivələrdə işlənən sözlərin müqayisə edilməsinə lazımi təsir göstərməsidir.

Məqalənin aktuallığı ondan ibarətdir ki, o, öz bədii dəyəri, yüksək məna çalarlığı kəsb etməsi ilə dilçiliyimizə, onun lüğət tərkibinin zənginləşməsinə elmi baxımdan yeni töhfələr bəxş etməsidir.

E-mail: mahmudağa@mail.ru

Rəyçilər: *filol.ü.fəls.dok. Y. Dadaşlı*
filol.ü.fəls. dok. A. Əhmədov

Redaksiyaya daxil olub: 15.08.2019.